

Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*

Sosyolog ve siyaset bilimci Fahrettin Altun'un, ilk baskısı 2002 yılında okuyucuya sunulan *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş* adlı eseri, sosyal bilimlerdeki hakim modernleşme algı ve teorisinden farklı bir düzlemde kurgulanmıştır. Altun, eserinin ilk baskısının önsözünde, "Soğuk Savaş dönemi bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında modernleşme kuramı"nı (s.V) ortaya koyma çabasında olduğunu beyan eder. Diğer bir ifadeyle Altun, okuyucuya bir yol haritası çıkararak, eserin modernleşme bağlamında odaklandığı dönemin 18 ve 19. Yüzyıl olmadığını, kuramın İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan kavram ve teori üretimi bağlamında ele alınacağını söyler.

Modernleşme ya da modernitenin, Aydınlanma, Fransız İhtilali, sekülerleşme, Sanayi Devrimi gibi 18. ve 19. Yüzyıldaki gelişmelere göre şekillendiğini iddia eden hakim sosyal bilimler literatüründe Altun'un bu (20. Yüzyıl bağlamı) çıkışı bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu durum, eserin ikinci baskısının önsözünde açığa çıkmaktadır. Altun, bu tartışmaların bir tarafı olarak şu ifadeleri dile getirir: "Türkiye'de modernleşme ve modernlik kavramları etrafında yapılan tartışmalardaki bilgi ve bağlam eksikliğinin, elinizdeki kitabın ilk baskısı yapıldıktan sonra daha fazla farkına varmaya başladığımı itiraf etmeliyim. Kitabın yayımlanmasının ardından bazı akademisyenlerin ve entelektüellerin 'Modernleşme kuramı' dediğimiz şeyi dahi bütünüyle kapsama iddiasında olmayan bu kitabı modernleşme hakkındaki görüşlerin toplu bir eleştirisi şeklinde okumaya ve okutmaya çalışmaları beni gerçekten çok şaşırttı" (s.VII). Eleştiri ve şaşkınlığın bir arada sunulduğu bu ifadelerin ardından Altun, ilk baskıdaki önsözde yaptığı ayrımı tekrar etmek durumunda kalır: "Elinizdeki kitap, belli bir tarih diliminde, belli bir coğrafyada, Batı dışı dünyanın modernleşmesi hakkında görüş beyan etmiş, güçlü ve etkin bir düşünce okulu ile ilgili monografik bir çalışmadır" (s.VIII).

En temel haliyle modernleşme kuramı, Altun'a göre Batılı modern değerlerin ve kapitalist sistemin iki dünya savaşı ve ekonomik

---

* **Künye:** Altun, F. (2005) *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. Küre Yayınları: İstanbul.

buhranlarla aşınmaya uğraması sonucu, bu değerlerin sosyal ve beşeri bilimler üzerinden nasıl tekrar hâkim kılınacağı ile ilgili düşünce ve teorilerden oluşmaktadır. Kolonyal dönemin sona ermesi, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında eski gücünü yitirmesi, Avrupa'da modernite ile birlikte ortaya çıkan düşüncelerin ve vaatlerin geçerliliğini yitirmesi ve ABD'nin iki kutuplu dünyada bir süper güç olarak ortaya çıkması, eserin ele aldığı modernleşme kuramının başlangıç noktasıdır. ABD, Batı dışı dünyanın, iki büyük dünya savaşı öncesinde kendisine vaat edilen refah ve gelişmişliğe kavuşturulmasında başrolü oynayacaktır. Bu hedef doğrultusunda, sosyal ve ekonomik hayata dair ortaya atılan teori ve kavramlarda birçok güncellemeye gidilmiştir. Örneğin, önceden tercih edilen "ilerleme" ve "kalkınma" söylemi, yerini ABD'li düşünürler tarafından üretilen "gelişme" kavramına bırakmıştır. Zira "ilerleme", 19. Yüzyılın popüler bir kavramıyken "kalkınma" da Altun'a göre daha çok iktisadi düzlemle sınırlıdır. "Gelişme" ise hem iktisadi, hem kültürel hem de siyasi düzleme "yayılabilme" potansiyeline sahiptir. Nitekim modernleşme kuramına göre toplumlar -bugün hepimizin kullandığı şekliyle- gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş toplumlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, aslında Batı dışı toplumlara bir hedef sağlamak ve ABD'nin çerçevesini çizdiği neo-liberal kapitalist sisteme entegre olunduğu ve üretim-tüketim ilişkileri bu "rehbere" göre düzenlendiği takdirde Batı-dışı toplumların da gelişmiş toplumlar arasına girebileceği mesajını vermektedir.

Altun'a göre Batı dışı dünyanın neo-liberal kapitalist sisteme entegre edilmesi amacıyla ortaya atılan ve birbiriyle benzerlik taşıyan teoriler, zamanla modernleşme kuramı olarak tanımlanacak olan fikirleri içermektedir. Altun, bu kuramın oluşumunda Parsons, Rostow, Smelser, Lerner, Inkles, Eisenstad gibi iktisatçıların, sosyologların, siyaset bilimcilerin ve tarihçilerin oynadığı role vurgu yapar ve kitapta bu düşünürlerin ortaya attığı görüşleri bizzat onların çalışmalarını referans göstererek okuyucuya sunar. Bu teorilerde ortaya çıkan temel noktalardan birisi işlevsellik ve uyumdur. Batı dışı toplumlar, "gerekli özen gösterildiği" takdirde Batı'nın -özelde ABD'nin- küresel boyutta tasarladığı iktisadi ve kültürel yaşama uyum sağlayabilecektir.

Altun'a göre ABD'nin Doğu Bloku'na karşı verdiği Soğuk Savaş, bu kuramların hem ABD devleti tarafından hem de ABD'nin çizdiği uluslararası politikanın destekçisi konumundaki bazı uluslararası sivil teşebbüsler tarafından desteklenmesine sebep olmuştur. Altun'a göre Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Derneği, Amerika Kıtası Toplumsal Kalkınma Kurumu (s.43) gibi oluşumlar, Batı

dışı dünya üzerine ya da bizzat Batı dışı ülkelerde yapılan iktisadi ve “sosyal bilimsel” çalışmalarla modernleşme kuramının tuğlalarını sağlamlaştırmaktadır.

Altun'un, modernitenin ve modernleşmenin asimetrik olarak tartışıldığı (modern felsefe düşünürlerine dördüncü bölümde yer verilirken modernleşme kuramı ikinci bölümde tartışılmıştır) beş bölüm ve yaklaşık 180 sayfadan oluşan bu eseri, Batı dünyasının ve ABD'nin ekonomik ve sosyal hayat tasavvurunun Batı dışı dünyaya hangi şekillerde “monte edileceğini”nin entelektüel arka planını ortaya koyar. Kurama yönelik bizzat Batı dünyasından gelen eleştirilere rağmen günümüz uluslararası iktisadi ve sosyal ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, modernleşme kuramının çok daha yeni araç ve yöntemlerle (sosyal medya, Batı'ya doğru göç ya da bunun arzulanması, çok uluslu şirketler, vb.) canlı tutulduğu görülmektedir. Bu durum, eserin son bölümünde modernleşme kuramıyla ilgili sıralanan özellikleri tekrar gündeme getirmektedir: “sistematik”, “küresel”, “uzun vadeli”, “karmaşık”, “tedrici”, “homojenleştirici”, “ilerlemeci” ve “geri dönülemez” (s.150-151) bir süreç olarak modernleşme, alternatifinin olmadığı bir dünyada Batı dışı toplumları günden güne kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürmektedir.

Konunun Türkiye bağlamını ele almak gerekirse, Altun'un önsözdeki şaşkınlık ve sitemle karışık tepkisi, ülkemizde modernleşmeye dair felsefi olarak derinlikli bir tartışmaya gidilmediğinin, kuramın ve getirdiklerinin toptan ret ya da kabul edildiğinin bir nevi ispatıdır. Ayrıca eserin modernleşme kuramlarını İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem özelinde incelemesi, Türkiye'nin akademik ve entelektüel çevrelerinde modernleşmeye dair kalıplaşmış hükümlere karşı yeni ve özgün bir kapı aralamıştır. Bu eserle birlikte ABD'nin ekonomi, eğitim (özellikle akademik alan) ve dış politikasının doğurduğu kuramların Batı dışı toplumlardaki ve Türkiye'deki yansıma alanları daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Özellikle, Türkiye'de 2000'li yıllara değin entelektüel çevrelerin adeta “kiblesi” konumundaki Amerika'nın ve Amerikalı düşünürlerin ürettiği iktisadi ve sosyal değer ve ürünlerin Türk toplumunda da aynı şekliyle aranması, çalışmaların bu “süzgeç”e göre kurgulanması, bu yansımanın en güçlü örneklerinden birisidir.

Ruhi Can ALKIN

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi,
SBBF Sosyoloji Bölümü, rcalkin@konya.edu.tr